

REFORMELE AGRARĂ ȘI ELECTORALĂ ÎN DEZBATEREA PARLAMENTULUI (MAI – IUNIE 1917)

GABRIELA DRISTARU*

Există în percepția istoriografică credința că impactul Revoluției Ruse asupra României a fost unul modest, explicabil printr-un cumul de factori precum rusofobia societății românești, relativa izolare impusă între trupele celor două armate, bariera lingvistică, popularitatea cuplului regal și a ideii naționale¹. Aceste observații realizate postfactum minimalizează întreg contextul epocii, dominat de îngrijorare și anxietate, pe de-a întregul legitime. Revoluția Rusă a avut un impact semnificativ asupra României și societății românești, insuficient cercetat. Acestei problematice generale se va adresa prezentul articol, pornind de la dezbaterile în cele două Corpuri Legiuitoare asupra reformelor agrară și electorală.

Istoria reformelor agrară și electorală a început în ianuarie – februarie 1914, atunci când Partidul Național Liberal a câștigat alegerile parlamentare cu un program politic care promitea înfăptuirea celor două reforme. După ce a prezentat Corpurilor Legiuitoare planurile de reformă și proiectul de modificare al Constituției, acestea au fost dizolvate, iar în mai 1914 s-au desfășurat alegerile pentru Adunarea Constituantă². În fapt, Parlamentul, aflat în refugiu la Iași începând cu decembrie 1916, era tocmai această Adunare Constituantă, ceea ce a permis din punct de vedere juridic modificarea articolelor necesare din Constituție. Izbucnirea în vara anului 1914 a Primului Război Mondial a dus la amânarea legiferării celor două reforme promise. Acestea au revenit în discuția publică din inițiativa Regelui Ferdinand. Prima dată, în decembrie 1916, prin *Mesajul Tronului*, unde Suveranul promitea la încheierea războiului, înfăptuirea celor două reforme promise. La sfârșitul lunii martie, în cadrul unei vizite pe care Suveranul a desfășurat-o pe frontul Armatei a II-a române, le-a vorbit soldaților, pe care i-a asigurat că vor stăpâni mai mult din pământul pentru care au luptat³. Anunțul oficial privind convocarea Parlamentului și modificarea Constituției în vederea celor două reforme a venit la 12/25 aprilie 1917⁴.

Deschiderea Parlamentului a avut loc la 6/19 mai, printr-un discurs al primului ministru, Ion I. C. Brătianu. Acesta făcea apel la patriotismul

¹ Glenn E. Torrey, *Armata Revoluționară Rusă și România, 1917*, București, 2005, pp. 20–24.

² Anastasie Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și a Primului Război Mondial, 1907–1918*, București, 2015, pp. 146–149.

³ Ion Agrigoroaiei, *Regele Ferdinand și problema reformelor în anii Primului Război Mondial*, în „Zargidava”, VIII, 2009, p. 97.

⁴ „Mișcarea”, 12 aprilie 1917, p. 1.

parlamentarilor, care să cinstească prin votul lor eroismul de care au dat dovadă țăranii în războiul în desfășurare⁵. Votarea reformelor în numele țăranilor care și-au dat și își dădeau în continuare viețile pe front pentru apărarea țării a fost discursul oficial al guvernului cu privire la reformele propuse și era un artificiu menit să limiteze opoziția de natură politică și ideologică cu care s-ar fi putut confrunta.

Dezbaterile au început în a doua jumătate a lunii mai, după ce proiectul de reforme înaintat de guvern a intrat sub lupa celor două comisii parlamentare, una la Adunarea Deputaților, iar cealaltă la Senat. În ceea ce privește reforma agrară, se propunea exproprierea a 1,8 milioane de hectare, împreună cu vânzare voluntară de către marii proprietari în aceleași condiții financiare precum exproprierea a încă 200.000 de hectare. Aceștia urma să li se adauge exproprierea terenurilor statului, a Coroanei și a celor de mână moartă⁶. În ceea ce privește reforma electorală, Adunarea Deputaților urma să fie aleasă prin vot universal, în timp ce Senatul avea să se compună din senatori aleși și senatori de drept, într-o formulă care urma a fi ulterior stabilită⁷. Rezistența cu care guvernul și proiectul de reforme s-au confruntat a venit atât din zona stângii politice, a Partidului Muncii, un partid nou înființat cu existență efemeră, cât și din zona drepte politice, unde s-a coagulat o mișcare de opoziție în jurul lui Constantin Argetoianu. Cu scopul de a prezenta și înțelege noul context politic determinat de Revoluția din Februarie și având drept principale surse presa vremii, dar și rapoartele diversilor trimiși britanici la Iași, inclusiv ale serviciilor de inteligență engleze, care au relatat pe larg dezbaterile din Parlament, prezentul studiu va avea în vedere examinarea principalelor discursuri din cele două camere și analiza motivațiilor politice, respectiv a activității celor două centre de opoziție la proiectul reformelor.

DEZBATERILE DIN ADUNAREA DEPUTAȚILOR ȘI PARTIDUL MUNCII

Primul discurs asupra reformelor a fost cel al lui Matei Cantacuzino, în teorie, deputat liberal. Acesta a început prin a afirma că țara suferă de o boală internă, de care trebuie vindecată. Considera momentul acestor reforme total nepotrivit, că proiectul de reformă este unul pripit, asemănător tuturor reformelor anterioare, al căror rezultat se vedea prin dezastrul militar și financiar al prezentului. Era puțin probabil ca, în contextul existent la acel moment, legiuitorii să aibă mintea limpede pentru o astfel de operă. Admitea că proiectul acestor reforme ar putea veni pe fondul revoluției din Rusia și a posibilelor consecințe ale acesteia, însă respingea ferm o posibilă extindere a revoluției în România, căci românii își iubesc sincer Regele, iar promisiunea acestuia de împrăștiere și vot universal era suficientă⁸. Discursul lui Matei Cantacuzino a provocat o adevărată

⁵ „Evenimentul“, 9 mai 1917, p. 1.

⁶ I. G. Duca, *Memorii*, vol. II, *Războiul 1916–1919*, București, 2015, pp. 203–206.

⁷ „Mișcarea“, 27 mai 1917, p. 1.

⁸ „Opinia“, 27 mai 1917, p. 1.

impresie, după cum o recunoaște atât conservatorul Argetoianu⁹, cât și liberalul I. Gh. Duca¹⁰. Trei săptămâni mai târziu, Matei Cantacuzino a susținut însă, tot în Adunarea Deputaților, un discurs diferit în ton și conținut. Începea prin a declara că nu retrace nimic din ceea ce a spus anterior, însă vorbele sale trebuie înțelese ca un „strigăt de îndreptare”. Există în proiectele reformelor lacune juridice și morale, însă considera că este mai rău fără rău, că întrezărește totuși prin intermediul acestora o licărire de lumină, ceea ce îl determinau să voteze până la urmă reformele¹¹. Această schimbare de optică se datora însă diverselor mașinațiuni politice. În cazul primului discurs, Matei Cantacuzino a fost „capacitat” de Constantin Argetoianu, în încercarea sa de a face opoziție și în cadrul Adunării Deputaților, acolo unde majoritatea de care se bucura guvernul era mai mult decât suficientă¹². Recunoscând implicarea lui Argetoianu și greșeala liberalilor de a-l fi uitat în demersurile lor pe Matei Cantacuzino, Duca relatează în memoriile sale cum liberalii s-au pus în mișcare și i-au mobilizat pe toți cei se bucurau de intrare la acesta, ceea ce a condus la cel de-al doilea discurs, cel în favoarea reformelor¹³.

A urmat în ședința din 25 mai/7 iunie discursul lui Constantin Mille. Acesta a început printr-o scurtă istorie a mișcării socialiste din România, care a propus încă din 1880 reformele agrară și electorală, motiv printre care socialiștii epocii au suferit diverse repercusiuni din partea guvernului condus atunci de Ion C. Brătianu. Din acestea, trăgea concluzia că Partidul Național Liberal nu a fost niciodată nici liberal, nici național. În opinia sa, reforma electorală, prin acordarea votului obștesc, era necesară în această primă instanță, pentru ca, după ce țărani să obțină dreptul de vot, să poată decide singuri asupra formei reformei agrare. Nu considera împrăștierea țăranilor, cu loturi mici, de până la 5 hectare soluția cea mai potrivită din mai multe motive. În primul rând, deoarece proprietatea mică nu va putea produce cât producea proprietatea mare. În al doilea rând, indivizibilitatea propusă va conduce la procese și conflicte între moștenitori, ceea ce nu va face decât să afecteze producția și prosperitatea economică a proletarilor agricoli. Fidel credințelor sale de stânga, credea că numai municipalizarea pământului, trecerea lui la stat, care să-l arendeze obștilor va asigura pe de o parte producția, dar și bunăstarea proletariatului agricol. Cu toate acestea, se învoia să voteze proiectul reformelor¹⁴.

În următoarele ședințe ale Adunării Deputaților au luat cuvântul deputații Partidului Muncii. Acest partid s-a născut în luna aprilie 1917 din nemulțumirea exprimată de o serie de parlamentari liberali, printre care îi amintesc pe George Diamandi, dr. N. Lupu, I. P. Rădulescu, Grigore Iunian, M. Macovei, M. Carp, T. Ioanid, N. D. Protopopescu și Grigore Trancu-Iași, față de caracterul mai degrabă moderat al proiectelor de reformă propuse de guvern. Manifestul acestora afirma că

⁹ Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 243–244.

¹⁰ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 239.

¹¹ *Mișcarea*, 11 iunie 1917, p. 2.

¹² Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 208–211.

¹³ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 239.

¹⁴ „*Mișcarea*”, 27 mai 1917, p. 1; „*Opinia*”, 26 mai 1917, p. 2.

reforme propuse nu prezintă un suficient spirit democratic și propunea printre altele acordarea drepturilor politice evreilor mobilizați, acordarea dreptului de vot femeilor pentru alegerile comunale și județene și descentralizarea administrativă¹⁵. Serviciile de inteligență britanice transmiteau, cu o mirare nedisimulată, formarea unui nou partid, intitulat al muncii, în contextul în care știau de faptul că în Parlamentul României curente de stânga, socialiste nu erau reprezentate și nici nu aveau cum să fie, date fiind condițiile electorale în care prezenta Adunare Constituantă fusese aleasă¹⁶.

Primul deputat al Partidului Muncii care a luat cuvântul a fost dr. N. Lupu. Întâia critică adusă a fost cea legată de existența cenzurii, totul degenerând într-un schimb de replici cu I. Gh. Duca, ministrul instrucțiunii și cel responsabil de cenzură. A urmat o apologie a revoluției din Rusia și a modului în care noii lideri ruși priveau problema pământului. Dezastrul existent în România se datora exclusiv oligarhiei de la conducerea statului și de a cărei sinceritate se îndoia în ceea ce privea reformele promise. A urmat o istorie a revoltelor țărănești din România și contestarea caracterului democratic al Partidului Național Liberal. A încheiat prin a afirma că nu va vota reformele, de care oricum era sigur că nu se va alege mare lucru¹⁷.

În continuarea doctorului N. Lupu a vorbit George Diamandi, celălalt inițiator al Partidului Muncii. Acesta a pus la îndoială colaborarea dintre liberali și conservatori și a contestat dreptul oligarhiei române de a vorbi și legifera în numele țărănilor. Dădea drept certitudine apariția muncii în colectiv și în România după încheierea războiului. Motiva ieșirea sa din PNL prin maniera în care acesta a ales să soluționeze problema reformelor, căutând prin acestea să preîntâmpine o serie de dificultăți, cele decurgând din revoluția rusă, decât să rezolve problemele cu adevărat. În încheiere, acuza guvernul de situația în care se găsea România în război, de faptul că în timpul celor doi ani de neutralitate nu a fost capabilă să pregătească acțiunea militară, pe care a lăsat-o în mâna unor incompetenți¹⁸.

Grigore Iunian, un alt deputat al Partidului Muncii, critica drept lipsite de seriozitate reformele guvernului. Subliniind ipocrizia și inconsecvența celor două partide istorice, amintea votul împotriva reformelor dat în 1914 de Dumitru Greceanu, ministru în cabinetul Brătianu în 1917 și, deci, promotor al reformelor. În continuare, a apărut conceptul cultivării pământului în obști, care ar fi mult mai profitabil decât regimul proprietății mari¹⁹.

Apariția acestui nou partid, cu o clară orientare de stânga, împreună cu întreaga agitație făcută în Parlament a atras atenția autorităților britanice. Astfel, serviciile de inteligență ofereau trei ipoteze în ceea ce privea Partidul Muncii. Prima dintre acestea era că acest nou partid era sincer în demersul său, că își dorea într-adevăr introducerea unor reforme cât mai largi. Nu era însă exclusă posibilitatea ca membrii

¹⁵ „Fulgerul”, 5 iunie 1917, p. 1.

¹⁶ The National Archives (United Kingdom; în continuare NA), War Cabinet and Cabinet Memoranda, CAB 24/15/51, ff. 215–216.

¹⁷ „Evenimentul”, 1 iunie 1917, p. 2.

¹⁸ „Evenimentul”, 2 iunie 1917, p. 2.

¹⁹ „Evenimentul”, 4 iunie 1917, p. 2; „Evenimentul”, 6 iunie 1917, p. 1.

acestui partid să urmărească și anumite obiective politice, să îl împiedice pe Ionel Brătianu, a cărei popularitate se găsea la cote foarte scăzute, să-și revigoreze cariera politică. Cea de-a doua ipoteză pornea de la suspiciunea că primul ministru se află în spatele acestui partid. Existau indicii că Brătianu nu își dorea aceste reforme, pe care forța evenimentelor l-au obligat să le accepte. Principalul argument era că democratizarea vieții politice românești ar afecta însuși partidul său și viitoarea sa carieră politică. Prin urmare, ar fi înființat acest partid în numele căruia să saboteze votarea reformelor. Cea de-a treia și ultima ipoteză lua în considerare posibilitatea ca Partidul Muncii să aibă în vedere scopuri revoluționare²⁰. Existența efemeră pe scena politicii românești a Partidului Muncii poate fi explicată mult mai simplu, prin influența imediată, intensă, însă de scurtă durată, a Revoluției din Februarie și a ideilor de stânga popularizate de aceasta.

După reprezentanții noului partid, a urmat la tribuna Parlamentului viitorul lider de extremă dreapta, A. C. Cuza, care a acuzat guvernul de graba cu care dorea să realizeze reformele. Acest demers venea în opinia sa să învrăjbească societatea, în loc să o unească, aducând drept argumente, modul în care, în trecut, vechii boieri și-au vărsat sângele împreună cu țărani pentru apărarea țării²¹.

În discursul său, Barbu Delavrancea a susținut că aceste reforme trebuie înfăptuite pentru acei „eroi care au scăldat cu sângele lor pământul apărât cu vitejie”. Afirma, prin urmare, că îi era indiferent care a fost imboldul acestor reforme. Făcând referiri la oligarhia atât de des pomenită, considera că aceasta a existat dintotdeauna și va continua să existe, însă, prin intermediul reformelor propuse, oligarhia va fi lărgită. Declara că va vota reformele din postura sa de fiu de clăcaș, care nu a uitat de unde a plecat. În continuare, se descria ca un mare luptător în chestia națională, iar aceasta îl obligă și mai mult la votarea reformelor. Pentru că acestea constituie cea mai arzătoare chestiune națională, în fața căreia îi este indiferent dacă actualul guvern are sau nu autoritate morală și politică²².

Urmând la tribuna Adunării Deputaților, Nicolae Iorga a reluat ideea în proprietății drept omagiu adus țărânimii și sacrificiului făcut în război. Respingea însă unele acuze făcute marii proprietăți și lauda jertfa pe care marii proprietari o făceau prin cedarea pământului. Afirma despre izvorul acestor reforme că este unul curat, sincer, este sentimentul Regelui, care „ne îndrumă pe toți spre unitatea noastră națională”²³. Considera însă că nu toți cei prezenți erau pătrunși de dreptatea și justețea cauzei țăranilor, avertizând că sunt mulți cei care îi pot atăța pe cei de pe front împotriva celor care nu vor să le satisfacă legitimele așteptări, ceea ce nu ar fi de dorit.

Ultimele dezbateri din Adunarea Deputaților le-au aparținut miniștrilor din cabinet. Primul dintre aceștia a fost Mihai Cantacuzino, ministru al justiției și mare proprietar. Acesta se declara convins de necesitatea reformelor încă din ziua în care a cerut intrarea României în război. Noua Românie nu mai putea continua pe bazele de

²⁰ NA, War Cabinet and Cabinet Memoranda, CAB 24/16/30, ff. 78–79.

²¹ „Evenimentul”, 4 iunie 1917, p. 2.

²² „Evenimentul”, 11 iunie 1917, p. 2.

²³ „Evenimentul”, 11 iunie 1917, p. 2.

până atunci, iar cele patru milioane de ardeleni nu puteau fi supuse regimului cenzitar. Sacrificiile făcute pe câmpul de luptă, „avântul sufletesc, puterea de jertfă și povara suferințelor poporului” l-au convins și de necesitatea unei reforme sociale. Reformele nu erau decât „o operă de solidaritate socială și de prevedere politică, o dreptate ce se face aceluia care o merită”. Răspundea celor care cereau imediat expropriere totală sau transformarea proprietății în obști prin gravele consecințe pe care o astfel de măsură o va avea, afectarea capacității de producție a României pe mai mulți ani. În încheiere cerea lăsarea deoparte a greșelilor trecutului și unirea tuturor în „marea operă de purificare și regenerare a poporului”²⁴.

Ministrului justiției i-a urmat la tribuna Parlamentului colegul său de guvern și partid, Take Ionescu. Acesta a susținut că toate chinurile și durerile războiului au spălat greșelile trecutului. Nega că Revoluția din Februarie ar fi fost cauza sau imboldul acestor reforme. Inițierea lor a pornit în numele Transilvaniei, în numele căreia vor mai trebui realizate o serie de alte reforme: acordarea drepturilor politice evreilor, care se bucură de un regim mult mai înaintat în Ardeal, reforma bisericească, căci Transilvania cuprinde și credincioși greco-catolici și protestanți, reforma administrativă²⁵. Declarațiile lui Take Ionescu privind problema evreiască și statutul Bisericii au provocat rumori printre membrii Adunării Deputaților²⁶. A. C. Cuza a interpellat oficial guvernul pentru a afla dacă declarațiile amintite reprezentau poziția oficială a guvernului sau doar opțiunile politice personale. Răspunsul primului ministru a fost că declarația lui Take Ionescu privind acordarea drepturilor evreilor reprezintă poziția oficială a guvernului, însă restul reprezintă doar păreri personale ale oratorului²⁷. Deși nu a fost printre reformele propuse, emanciparea evreilor a planat deasupra acestei sesiuni parlamentare. Revoluția din Februarie, propunerile de reformă agrară și electorală au încurajat Comitetul Central al Evreilor Pământeni, care, printr-un manifest publicat în luna aprilie 1917, cereau acordarea drepturilor politice²⁸. Într-o audiență acordată reprezentanților comunității israelite, Regele Ferdinand le-a promis că toți cei care au contribuit sau au suferit pentru realizarea idealului național vor primi drepturile meritate²⁹. Discriminarea evreilor și regimul aplicat acestora de către statul român au devenit o problemă internațională pentru România în decursul primelor luni ale anului 1917 odată cu intrarea în război a Statelor Unite ale Americii, care împărtășea poziții foarte critice față de politica statului român față de evrei, dar și a Revoluției din Februarie, a cărei lideri socialiști erau aprigi susținători ai libertăților civile și politice indiferent de etnie sau religie³⁰. În primul discurs ținut în fața Parlamentului la 6/19 mai, Ionel Brătianu susținuse printre altele că în afara reformelor ce urmau a fi dezbătute, mai erau necesare și altele, precum cea a emancipării evreilor, care va reveni fie prezentelor Corpuri Legiuitoare, fie unei

²⁴ „Mișcarea”, 13 iunie 1917, p. 1–2.

²⁵ „Mișcarea”, 13 iunie 1917, p. 2.

²⁶ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 244; Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 39.

²⁷ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 39.

²⁸ „Evenimentul”, 25 aprilie 1917, p. 2.

²⁹ NA, War Cabinet and Cabinet Memoranda, CAB 24/13, f. 205–206.

³⁰ NA, War Cabinet and Cabinet Memoranda, CAB 24/14/24, f. 98–99.

viitoare Adunări Constituante³¹. În mod evident, deși recunoștea problema și necesitatea emancipării evreilor, Ionel Brătianu refuza pentru moment să își ia un angajament ferm. Serviciile de inteligență britanice apreciau just existența în cadrul clasei politice românești a două curente cu privire la chestiunea evreiască: unul majoritar, cu credințe antisemite, care dorea să amâne această emancipare și se limita la formularea unor promisiuni mai degrabă deșarte, respectiv, un curent minoritar care susținea sincer acordarea tuturor drepturilor politice evreilor³². Cel mai probabil, reacțiile trezite de discursul lui Take Ionescu³³ au convins guvernul, în sine să nu tocmai un susținător acerb al emancipării evreilor și care se afla deja în fața unor provocări destul serioase în cazul reformelor agrară și electorală, să amâne pentru moment problema drepturilor politice pentru comunitatea israelită.

Ultimul vorbitor din Adunarea Deputaților a fost chiar primul ministru, Ionel Brătianu. Califica reformele drept o necesitate a conștiinței românești. În primul rând, pentru dezvoltarea socială și economică a țăranilor și, în al doilea rând, pentru desăvârșirea temeliei democratice a viitoarei României. Afirmă că luase notițe pentru toate acuzațiile și nedreptățile care au fost formulate, însă considera că, în acel moment, era inutil și inoportun să răspundă sau să dea justificări tuturor învinuirilor personale care i-au fost aduse. În continuare, a repetat că reformele sunt „o dreptate față de țărani, pentru avântul, jertfa și înălțimea sufletului său”. Respingea aluziile conform cărora intrarea în război fusese o greșeală și, în încheiere, făcea apel la solidaritate pentru a demonstra inamicului că printre români nu există decât gândul victoriei³⁴.

OPOZIȚIA DIN JURUL LUI CONSTANTIN ARGETOIANU ȘI POSIBILITATEA UNUI GUVERN AVERESCU

În ceea ce îl privește pe Constantin Argetoianu, acesta afirmă în memoriile sale că nu se opunea reformelor sau conținutului acestora, ci se opunea înfăptuirii lor de către Ionel Brătianu, conducătorul unui regim de „faliți moralmente”³⁵. La acel moment, senatorul conservator era convins că soarta politică a lui Brătianu era pecetluită și nu trebuia să i se permită o astfel de revigorare³⁶. Dacă Argetoianu nu se opunea reformelor din punct de vedere ideologic, după cum el însuși afirmă, mare parte din cei care se vor alătura demersului său o vor face tocmai din poziția de mari proprietari, care se opuneau intrinsec ideii de expropriere. Planul conceput de Argetoianu a fost de sabotare a cvorumului la Senat, acolo unde majoritatea liberalilor nu era tocmai confortabilă, astfel încât să obțină căderea guvernului Brătianu. În acest sens, a elaborat o moțiune, la care a obținut semnăturile mai multor

³¹ „Evenimentul”, 9 mai 1917, p. 1.

³² NA, War Cabinet and Cabinet Memoranda, CAB, 24/14/84, f. 367.

³³ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 244; NA, War Cabinet and Cabinet Memoranda, CAB 24/14/24, f. 100.

³⁴ „Mișcarea”, 14 iunie 1917, p. 1–2.

³⁵ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Volumul al III-lea, Partea a V-a (1916–1917), ediție și indice adnotat de Stelian Neagoe, București, 1992, p. 194.

³⁶ *Ibidem*, pp. 195–196, p. 198.

conservatori de orientare filipescană precum Ion C. Grădișteanu, Mihai Chintescu, C. Pariano, Nae Coandă, Iancu Seftoiu, dar și a câtorva liberali printre care Nicu Enășescu, oponent al exproprierii și Jenică Atanasiu, aflat într-un conflict personal de proporții cu Ionel Brătianu³⁷. Pentru o vreme, șansele de reușită ale lui Argetoianu păreau promițătoare. Ion Gh. Duca admitea în memoriile sale că a fost o sarcină dificilă pentru liberali să dejoace toate planurile și intrigile conservatorului Argetoianu³⁸. Pe de altă parte, tot în memoriile sale, Iorga nota că e posibil ca Brătianu să pice ca urmare a situației de la Senat, însă Regele Ferdinand era hotărât inclusiv la o lovitură de stat pentru a asigura votarea reformelor³⁹. Liberalii au încercat să găsească soluții alternative. Constantin G. Dissescu, profesor de drept constituțional, senator conservator, din aripa takistă, susținător al reformelor, a propus considerarea drept demisionați a senatorilor rămași în teritoriul ocupat⁴⁰. Argetoianu afirma că Dissescu a fost cumpărat de guvernul liberal să dea această interpretare articolului în discuție din Constituție pentru suma de 10.000 lei⁴¹. Grigore Procopiu, deputat liberal, admitea că această interpretare era problematică, absența diverșilor parlamentari rămași în teritoriul ocupat fiind de natură involuntară. Procopiu propunea asimilarea statutului parlamentarilor cu cel al funcționarilor, astfel, cei care au rămas în teritoriul ocupat nu trebuiau socotiți în calculul majorității. Această interpretare s-a bucurat de susținerea majorității miniștrilor, cu excepția lui Dumitru Greceanu și Mihai Cantacuzino, urmând a fi pregătită și susținută în cazul în care complicațiile urmau să se prelungească⁴².

Până când dezbaterile au ajuns însă la Senat, Constantin Argetoianu a încheiat un pact cu Take Ionescu, prin care primul se angaja să renunțe la opoziția și planurile sale de sabotare a votului reformelor, dacă Take Ionescu și ceilalți se învoiau să demisioneze din cabinetul Brătianu la finalul votului. Argetoianu complotase în ultima vreme cu Grigore Filipescu pentru aducerea în fruntea guvernului a lui Alexandru Averescu. După câteva săptămâni de negocieri purtate cu Grigore Filipescu, fără implicarea sau participarea personală a generalului Averescu, Argetoianu a ajuns la concluzia că Averescu era puțin dispus să se lanseze în vreo acțiune politică care să conducă la căderea guvernului Brătianu, însă ar fi fost disponibil să preia funcția de prim-ministru în cazul în care aceasta ar fi rămas vacantă⁴³. Planurile lui Argetoianu erau cunoscute în cercurile politice încă de la finalul lunii mai, Iorga auzind în repetate rânduri diverse zvonuri, fiecare cu propria sa listă de miniștrii⁴⁴. Întregul complot se va dovedi însă iluzoriu, deoarece în ciuda crizei ministeriale provocate de demisia miniștrilor conservatori la finalul lunii iunie, soluția Averescu nu s-a putut impune, iar acest deznodământ era cumva firesc în

³⁷ *Ibidem*, pp. 197–198, p. 205–206.

³⁸ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 235.

³⁹ Nicolae Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917 – martie 1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică*, vol. I, București, f.a., p. 14, p. 18.

⁴⁰ George Procopiu, *Parlamentul în pribegie (1916–1918). Amintiri, note și impresii*, București, 2018, p. 141.

⁴¹ Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 220.

⁴² George Procopiu, *op. cit.*, p. 142–143.

⁴³ Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 224–233; p. 244–246

⁴⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 25, p. 42, p. 44, p. 45.

ciuda speranțelor și calculelor conspiratorilor. Șansele ca Regele să apeleze la unul dintre cei mai buni generali ai săi în toiul pregătirilor pentru ofensivele de la Nămolosa și Mărăști erau mai degrabă improbabile. În egală măsură, este greu de crezut că Averescu avea să răspundă favorabil unei responsabilități politice în ajunul ofensivei de la Mărăști atât de meticulos pregătită de el însuși.

Abandonarea de către Argetoianu a planului inițial de luptă a făcut ca dezbaterile în Senat să fie mai puțin aprinse. Printre primii vorbitori s-a aflat Episcopul Nifon al Dunării de Jos. Acesta a afirmat că misiunea Bisericii a fost dintotdeauna de a sta alături de săraci și suferinzi și nici acum nu putea abdica de la acest ideal. Avertiza că țărani prin sacrificiile făcute și-au câștigat dreptul de stăpânire a pământului și de a participa la viața urbei, și se vor revolta în cazul în care nu le vor primi. Considera că reforma electorală trebuie să fie însoțită de anumite prefaceri în domeniul culturii și al învățământului. În ceea ce privește școlile din mediul rural, considera participarea Bisericii drept absolut necesară⁴⁵.

Nicolae Enășescu, senator liberal, dar semnatar al moțiunii lui Argetoianu, a criticat reforma electorală, care va introduce în procesul electoral o masă de cetățeni nepregătiți pentru aceasta. Considera necesară înaintea acordării votului obștesc descentralizarea administrativă⁴⁶.

Constantin Argetoianu, luând cuvântul în ședința din 20 iunie/3 iulie, afirma că nu poate vota proiectul reformelor, care conține numeroase nereguli și lacune⁴⁷. Ion C. Grădișteanu, colaboratorul cel mai apropiat al lui Argetoianu, a interpellat guvernul cu privire la autoritatea morală pe care guvernul o mai are în împrejurările date. Considera declararea războiului un act mai mult decât necesar, însă slaba pregătire și organizare a campaniei a dat dovada incompetenței guvernului, care și-a pierdut dreptul de a mai governa. Acuza fățîș numirea lui Vintilă Brătianu, fratele lui Ionel Brătianu, în fruntea ministerului de război, dar și a generalului Iliescu, alt apropiat al primului ministru, la conducerea statului major. În replică, Ionel Brătianu a oferit o serie de statistici privind echiparea soldaților și a afirmat că nu poartă nicio vină pentru diferitele acte de trădare care au pecetluit campania din anul precedent, precum cea a lui Verzea⁴⁸.

Dezbaterile la Senat au fost, de asemenea, încheiate de un discurs al primului ministru, Ionel Brătianu. Acesta a subliniat că nimeni în Adunarea Deputaților sau în Senat nu a contestat necesitatea înfăptuirii acestor reforme. Constata fericita coincidență între votarea reformelor și anunțul victoriilor Rusiei pe frontul galițian⁴⁹.

CONCLUZII

Contextul politic al adoptării, chiar dacă doar la nivel de principiu, al celor două reforme, cea agrară și electorală, a fost unul dominat de Revoluția din

⁴⁵ „Mișcarea”, 17 iunie 1917, p. 1–2.

⁴⁶ „Mișcarea”, 21 iunie 1917, p. 2.

⁴⁷ „Evenimentul”, 22 iunie 1917, p. 2.

⁴⁸ „Opinia”, 24 iunie 1917, p. 1.

⁴⁹ „Mișcarea”, 22 iunie 1917, p. 2.

Februarie, chiar dacă cea mai mare parte a vorbitorilor au căutat să respingă această ipoteză, încercând să convingă timid opinia publică de caracterul național și patriotic al acestui demers. Impactul Revoluției din Februarie se vedește în primul rând în limbajul folosit, populat de o serie de noi cuvinte și expresii din tezaurul stângii politice, precum „proletariat agricol” sau „oligarhie”, puțin regăsite în dezbaterile parlamentare antebelice. În al doilea rând, principalul argument folosit atât de oponenții din zona drepte politice, cât și de cei aflați la polul opus al eșichierului politic a fost cel al oportunității momentului și, mai ales, al dreptului moral al guvernului condus de Ion I. C. Brătianu să formuleze acest demers reformator. Dacă aleșii reușiți în extrem de tânărul partid al muncii au prezentat argumente cu caracter ideologic, deputații cu vederi de dreapta au evitat să își apere drepturile de clasă, așa cum au făcut-o spre exemplu în scurtele dezbateri asupra reformelor din 1914, rezultat direct al temerii pe care o resimțeau față de posibilele efecte ale revoluției din Rusia. Fără a exista o adevărată dezbatere publică în contextul cenzurii impuse de război, votarea principiilor celor două reforme și forma lor generală au păstrat caracterul reformelor realizate de sus în jos, caracteristic procesului de construcție al statului român modern. În contextul particular al anului 1917 a fost vorba însă de conservarea statalității românești.

AGRARIAN AND ELECTORAL REFORM IN THE ROMANIAN PARLIAMENT'S DEBATES (MAY–JUNE 1917)

Abstract

The lack of ample studies on the impact of the Russian Revolution on Romania and Romanian society led to the general belief that its impact was rather modest. Studying the debates in the Romanian parliament and the political opposition to the agrarian and electoral reforms, using new available records from the British archives, this article aims to demonstrate that the Romanian political elite was deeply affected by the February Revolution and concerned about its possible consequences.

Keywords: Agrarian reform, Electoral Reform, Russian Revolution, February Revolution, Romanian Parliament.